

TÜRKİSTAN KÜLTÜR DEĞERLERİNİN ÖZBEKİSTAN SİNEMASINA YANSIMASI

Erbolot Kasymov*
Rukhsora Yusupova**

Özet

Başlangıcından günümüze kadar olan süreçte, sinema bir panayır eğlencesinden kitleleri etkileyen, yönlendiren bir araç haline dönüşmüştür. Sinemanın üzerine düşünen pek çok kişi sinemayı bir “aktarım aracı” olarak görmüştür (Nuyan, 2010: 131). Sinemanın ideolojiyi, tarihi, kültürü yaymakta en önemli araç olduğu da yadsınamaz. Ayrıca sinema bir ülkenin kültürünü, tarihini, medeniyetini, örf-adetlerini de temsil edebilir. Bu çalışmada Türkistan’ın kültür değerlerinin Özbekistan sinemasında nasıl yansıtıldığını tespit etmek amacıyla Özbekistan sinemasının Sovyet döneminden bugüne kadar çekilmiş olan 12 filmin içeriği analiz edilmiştir. Özbekistan sinemasında Sovyet döneminde, bağımsızlığını aldıktan sonraki dönemde ve günümüzde Türkistan’ın kültür değerlerine ne kadar önem verildiği, her dönemde vizyona giren filmler üzerinden analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkistan’ın Kültür Değerleri, Özbekistan Sineması, Sinemada Kültür

Giriş

Çok yönlü bir araç olarak görülen sinema dünyanın her tarafına ulaşabilmekte ve görsel, işitsel işaretler ile düşünceleri, duyguları insanlara aktarabilmektedir. Bu

* Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, RTS Bölümü, Celalabad - Kırgızistan

** Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklamcılık Bölümü, Fergana- Özbekistan

nedenle, bazı sinema yönetmenlerinin çeşitli duyguları, düşünceleri, konuları ele alarak sinemayı bir propaganda¹ aracı olarak kullandıkları da söylenebilir.

Sinema, bütün sanatları içerisinde barındıran bir sanattır. Sovyet sinema kuramcısı **Eisenstein** “Politik olmayan sanat yoktur.” demiştir. Bu bakımdan, bir sanat olan hem de bütün sanatları içinde barındırdığı iddia edilen sinemanın da politik olması kaçınılmazdır (Alagöz, 2012: 239).

Rustam Sadiev - *Dağlı Damat* filminin yönetmeni

Bir ülke kendi kültürel değerlerini sinemayla yayabilir. Hiç gitmediğimiz bir ülkenin kültürünü, değerlerini o ülkenin ürettiği film veya sinema vasıtasıyla öğrenebilir; o ülke hakkında kültürel bilgi edinebiliriz. Dünden bugüne Özbek ve Sovyet sinemasının Özbekistan’ı ve Özbek kültürünü iyi yansıtan ve çok ses getiren birçok filmi olmuştur. Buna *Bütün Mahalle Bunu Konuşuyor* (Şuhrat Abbasov, 1960), *Kutlu Düğün* (Edvard Hochaturov, 1978) ve *Dağlı Damat* (Rustam Sadiev, 2011) gibi birkaç film örnek olarak gösterilebilir.

SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) Türkistan ülkelerini etkilediği gibi Özbekistan’ı da etkilemiştir. Etki yaratmış olduğu alanlardan biri de sinemadır. Özbekistan’ın sinema alanındaki ilk adımları da Rus yönetmenlerin çektiği filmlerle başlamıştır. Buna rağmen, Özbek sinemasının tarihçesine bakıldığında, Sovyet döneminde Özbek kültürünün sinemada daha çok yansıtıldığı görülür.

---

¹ Sinema, propaganda amacıyla ilk kez 1898 yılında Amerika ve İspanya arasındaki savaşta kullanılmıştır. Amerika’dan Küba’ya giden Amerikalı askerler burada birer dakikalık filmler çekmiştir. Amaç, Kübalılara ülkelerinin geri kalmışlığının sebebinin İspanya kaynaklı olduğunu göstermektir (Akyıl, 2017: 130).

Özbekistan Sinemasının Tarihçesi

Özbek sineması bir asırlık geçmişinde, önce Rus sonrasında da yerli sinemacılar tarafından üretilen ilk örneklerden itibaren zorlu bir yol kat etmiştir. Özbekistan, sinema ile 1897 yılında tanışmış olup ilk yıllarda Rus sinemacılar tarafından yürütülmüştür. Başlangıçta yönetmenler, senarist ve görüntü yönetmenleri, hatta oyuncular bile Rus kökenlidir. 1920'li yıllardan itibaren Özbek sinemasında Özbek sinemacılar da görev almaya başlamıştır. Uzbekgoskino-Özbek Devlet Sinema Teşkilatı'nın (1925) kuruluşu da yine bu dönemdedir. Sektör, Sovyetler Birliği içerisindeki farklı milletlerden gelen sinemacılarla karma ve zengin bir çalışma ortamı haline gelmiştir. Moskova'da bulunan, ilk adıyla GIK, dünyaca bilinen adıyla VGİK olan Devlet Sinematografi Enstitüsü'nün diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Özbek ulusal sinemasının gelişmesinde de önemli katkısı olmuştur. Burada eğitim görmüş sanatçılar sinemayı giderek güçlendirmişlerdir.

1920'li ve 1930'lu yıllar, Özbekistan'da sinemanın başlangıç dönemi olmuştur. Sinemayla birlikte ülkenin siyasi yapısı ve halkın dünyaya bakış açısı da değişmiştir. Dönemin yöneticileri tarafından sinemanın anlatım gücü kavranmış, bu durum özellikle sosyal değişimlerin gerçekleştirilmesinde dinamik bir araç olarak görülmüştür.

Özbekistan'da 1940'lı yıllardan itibaren sinema alanında projeler gerçekleştirilmiştir. Bunda İkinci Dünya Savaşı'nın önemli etkisi bulunmaktadır. Savaş, yıllarca sinemanın temel konularından biri olmuştur. Böylece Özbek sinemasının asıl güçlenmesi de İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) yıllarında gerçekleşmiştir. Bu süreçte üretilen filmlerin önemli bir kısmı, başarılı ve yaratıcı çalışmalardır. Konuları savaş olsa bile içeriklerinde sevgi, dostluk, barış ve vatanseverlik gibi duygular yansıtılmıştır. Rus yönetimi altındaki bu yıllarda Özbek sinemasında millileşme atılımları giderek ağırlık kazanmıştır.

Savaşın bittiği 1945 yılı ile bağımsızlığın kazanıldığı 1991 yılı arasında Özbek sineması, SSCB'nin Doğu Bloku ya da Demirperde adıyla oluşturduğu kapalı sistem içinde ulusal bir varlık göstermeyi başarmıştır. Milli sanatçılar yetişmesine imkan sağlanmış, özgün sinema anlayışının yansıtıldığı önemli çalışmalar yapılmıştır. Özbekistan, dünya sinema platformunda tanınmış, diğer Sovyet cumhuriyetlerinden daha etkin bir yer edinmiştir. Bu süreçte Özbek sinemasının özellikle en verimli olduğu dönem, 1960 -1970 yılları arasındadır. Kaynaklarda da

belirtildiği gibi on yıllık zaman aralığında ülke sineması adına bir rönesans söz konusu olmuştur (Askarova, 2015: 1).

Şuhrat Abbasov

İlk Özbek kökenli fotoğraf ve görüntü yönetmeni **Hudoybergan Devanov**'dan (1878-1940) sonra, **Nabi Ganiyev** (1904-1952) milli sinema sanatındaki ilk önemli isimlerden olmuştur. Özbek sinemacılarından **Yuldaş Agzamov** (1909-1985) ve **Malik Kayumov**'un (1912-2010) ardından sektörde **Kamil Yarmatov** (1903-1978), **Şuhrat Abbasov** (1931-2018) gibi daha birçok isim yapmış sinemacılar yer almıştır. Milli sinema tarihinde *Tahir ile Zühre* (1941), *Avisenna* (1950), *Sen Yetim Değilsin* (1962), *Geçmiş Günler* (1970) ve *Ali Baba ve Kırk Haramiler* (1980) gibi yaratıcı örnekler ortaya koymuşlardır. Sovyet döneminde çekilen bu filmler günümüzde de büyük ilgiyle izlenmektedir (Askarova, 2015: iii).

SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla, Özbekistan bağımsızlığına kavuşmuştur. Ülke yönetiminde değişikliğin yaşandığı bu ilk yıllarda sinema sektöründe zor bir dönem yaşanmış ve bu süreç 90'lı yılların sonuna kadar devam etmiştir. Günümüzde de Özbek sineması gelişimini sürdürmektedir. Genç sinemacılar tarafından, yapım koşullarındaki zorluklara rağmen seyircinin ilgisini çekebilecek filmlerin üretilmesine çaba gösterilmektedir.

Özbek Kültürü Üzerine Genel Değerlendirme

Uzun yıllar ortak bir coğrafyada, ortak bir hayat paylaşan Türk boyları, bugün dünyanın dört bir tarafına dağılmışlar, Orta Asya ve Avrupa'nın çeşitli kesimlerinde ayrı devletler kurmuşlardır. Günümüzde çeşitli Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarında pek çok inanç, pratik, gelenek ve görenekler hala yaşamaktadır.

Türkler Orta Asya'nın coğrafi şartlarının bir zorunluluğu olarak, temel geçimlerini hayvancılıkla sağlamışlardır. Kuraklık, nehirlerin derin yataklardan akması ve sulama suyundan yararlanılamaması tarımı zorlaştırmıştır. Bununla beraber elverişli yerlerde tarım da yapılmıştır. Hayvancılıkla uğraşan Türkler, buna bağlı olarak göçebe bir yaşantı sürdürmüşlerdir. Otlakların yeşermesi takibine dayanan bu göçebe hayat yazlık - kışlık şeklinde yarı göçebe bir yaşayışı ortaya çıkarmıştır. Orta Asya'da bu yaşayış şekline uygun olarak *göçebe kültür* görülmektedir. Bu etki, sanattan hukuka kadar değişik alanlarda kendini gösterir. Çünkü göçebe yaşantının zorlukları ve aynı zamanda getirileri olmuştur. Göçebe yaşantı şehirleşmeyi, kalıcı mimari eserlerin yapılmasını geciktirmiştir. Türklerin sanat eserleri taşınabilir malzemeler üzerine yoğunlaşmıştır (Sarı, 2017: 24). Türkistan'daki halkların örf-adetleri, gelenek-görenekleri, giyim, kıyafet, yemek kültürlerine bakıldığında çok benzer olduğu fark edilir. Benzerlikler olsa da Özbek kültürünün bazı farklı, kendine özgü özellikleri vardır. Onlar kültür değerlerini bugünlere kadar iyi bir şekilde korumuşlardır. Günümüzde bazı yörelerde, örf-adetlerle dolu ilginç düğünler yapılmaktadır. Sokaklarda gençlerden yaşlılara kadar milli kıyafetler giyilmektedir. Özbekler de diğer Türk halkları gibi zengin bir halk kültürüne sahiptir.

Özbekler'de gelin hamile olduğunu, canının bir şeyler çektiğini ifade ederek anlatır. Örneğin, gelin canının ayva, nar, erik, havuç, şeker vb. yiyecekler çektiğini söylüyorsa, onun bu sözlerinden hamile olduğu anlaşılır. Aşerme Özbek kültüründe yer etmiştir. Aşeren kadının canının istediği temin edilmeye çalışılır. Hamile kadın 'çift canlı' diye tabir edilir. Kadın doğum yapıncaya kadar saçını kesmez, ömrü uzun olsun diye fotoğraf çektirmez. Düğün eti yemez, biçki dikiş işlerine bakmaz, takı takmaz, kimse ile dalaşmaz (Çeltikçi, 2009).

Son zamanlara kadar Özbekler'de görücü usulü evlenmek yaygındır. Ailenin erkek çocuğu yetişkin olduğunda ailenin büyükleri, annesi ve babası, akrabaları ve gerekirse komşuları o oğlana uygun bir gelin adayı aramaya başlarlar. Soruştura soruştura bir kız bulurlar ve o kızın evine farklı bahanelerle ya da direkt 'Kızınızı istemeye geldik' diye kızı görmeye ve annesiyle konuşmaya gelirler. Özbekler'de bir deyim vardır: 'Annesini gör de kızını al.' Bunun anlamı da 'kız annesine çeker' deyişinde saklıdır; yani annenin kişiliğine, kibarlığına, misafirperverliğine, gülyeryüzlüğüne bakarak kızının da aynı kişiliğe sahip olduğunu düşünürler. Eğer kızın annesi gelen misafirleri güzel ağırlamaz, gülyeryüzlü karşılamazsa oğlanın

annesi o aileden kız almak istemez. Bundan dolayı kız çocuğuna sahip olan aileler, kızını yetişkin olunca istemeye gelecek hanımları evinde ağırlamak için ayrı bir oda hazırlar. O odada masa hep kurulu olur.

Kızı ilk olarak evlenecek erkeğin annesi görür, anne beğendiği takdirde oğlana gösterirler; tabii ki kız tarafı erkek tarafını kabul ederse buluşma gerçekleşir. Böylece iki genç birbirini tanımaya çalışır. Birbirlerini beğendikleri takdirde söz yapılıp, Özbekler ise buna 'Beyazlık' derler. Çünkü damat tarafı geline beyaz kumaş ve beyaz eşarp hediye eder. Oğlan kıza altın, çiçek ve tatlı hediye eder, böylece söz gerçekleşmiş olur. Sonra nişan olur, Özbekler nişana 'Fatiha düğünü' derler. Fatiha düğünü aile büyüklerinin katılımıyla gerçekleşir. Büyükler iki genç için dua edip, içlerinden yaşı büyük olan kişi ekmek kırar (Özbek ekmeğinin yapısı sert olduğundan dolayı kırmak kelimesi kullanılır) ve böylece iki genç nişanlanmış sayılmaktadır. 'Başı bağlı' deyişinin yerine de 'ekmek kırdılar' deyişi kullanılır (tarix.uz).

Özbek düğününde 'fatiha (razılık duası) düğünü', 'gelingeldi', 'gelinin yüzünü açması', 'avlu süpürmesi', 'çakırdı-damat daveti' (damat, düğünden sonra gelin evine arkadaşları, annesi ve babası ile gider) gibi örf adetler başlıca göze çarpan kısımlardır (Osmonova, 2015: 112). Düğündeki eğlencenin ana unsuru milli çalgı aletleri ve Özbek türküleridir. Yemekler ise çeşitliliğiyle düğünün en önemli unsurlarındandır. Özbek Türklerinde evlilik düğününün dışında birçok düğün vardır. Beşik düğünü, hatra (sünnet) düğünü, nikah düğünü, Peygamber (63 yaşında olanlara) düğünü, avlu (yeni ev) düğünü yapılıp. Özbeklerde düğün adeta küçük bir bayramdır. Düğünlerde müzik çalınır, güreş tutulur, köpkari (at oyunu) oynanır.

Özbek Türklerinin kültüründe taziye ifade kültürü de önemlidir. Özbekistan'da 'öldü' denilmez, 'Emanetini teslim etti.', 'Emanetini tapşırırdı.', 'Gücü yumulmuş.', 'Dar'ül fenadan dar'ül bekaya gitti.', "Canı çıktı." denir, çocuk ölünce de 'Falancanın çocuğu uçtu.' denilir (Güngör, 2006: 79).

Özbek Türklerinin kıyafetleri süsleriyle, motifleriyle, günlük hayata uygun olmasıyla ilgi çeker. Özbekistan milli şapkasının ismi doppi'dir. Doppi Özbekistan'ın her şehrinde farklı olmaktadır. Bazıları yuvarlak, bazıları ise dörtgen şeklindedir. Dörtgen doppinin 4 köşesi 4 kıtayı temsil etmektedir. Eskiden sadece erkeklerin kullandığı doppi, artık kadınlar² tarafından da kullanılmaktadır.

---

² Eskiden de bazı kadınlar eşarplarının altında kullanırdı.

Özbeklerin mutfağının zengin bir yapıya sahip olmasıyla birlikte kendine has bazı özellikleri vardır. Bazı yemek tariflerinin yüzyıllar öncesinden kaldığı geleneksel Özbekistan mutfağı, giderek artan çeşidiyle dünya mutfaklarında özgün bir yer edinmektedir. Özbekistan mutfağının en ünlü, en lezzetli bölümünü hiç kuşkusuz pilav oluşturmaktadır. Özbekler için pilav yapmak bir sanattır. Yemekten sonra çoğunlukla yeşil çay içilir. Özbeklerin çok değer verdiği ve sofralarının başköşesinde yer alan bir başka önemli yiyecekleri de ekmek, hemen her evde bulunan tandırlarda yapılmaktadır. Ekmek yapımında çeşitli kalıplar kullanılmaktadır.

Özbekistan'da sofrada adabına da çok önem verilir. Örneğin ailenin en büyüğü sofraya oturmadan yemeğe başlanmaz. Yemek bittiğinde, yine ailenin büyüğü tarafından dua edilir. Türklerin kültürü her açıdan zengindir ve örf-adetleri, gelenek-göreneklere hala korunmaya, günlük hayatta kullanılmaya devam etmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Türk kültürünün sadece önemli olanları anlatılmaya çalışıldı. Çalışmanın amacı da Türk kültürünü incelemenin dışında, Türk kültür değerlerinin Özbekistan sinemasında nasıl yansıtıldığını analiz etmektir.

Özbek Sinemasında Kültürel Motifler

Özbekistan sinemasının tarihi geçmişine bakıldığında, sinemanın ilk adımlarını atmaya 1930'lu yıllarda Rus yönetmenler ile başladığı görülür. 1935'e kadar sessiz filmler çekilmiş olup, daha sonra sesli ve canlı filmler ortaya çıkmıştır. O yıllardaki filmlerin içeriğine bakıldığında, köylülerin hayat tarzı ve yeni toplumsal değişimin yarattığı engeller, tabiat, sosyalist hayata geçiş süreci ve dini düşüncelerinden uzaklaşmaları, siyasi ve ekonomik problemler, Özbek halkının diğer Sovyet halklarıyla ilişkisini yansıtan filmler çekilmiştir. Sosyalist yapı, Sovyet insanı 1930'lu yılların Özbek sinemasının ana konusu olmuştur (Askarova, 2015: 19).

Askarova 1930'lu yılların Türklerin örf ve adetlerini, kültürünü yansıtan filmlerin çok az olduğu bir dönem olduğunu aktarmaktadır. Onun aktardığı bilgilere göre o dönemde Özbek kültürünün en iyi şekilde yansıtıldığı ilk sesli film, **Aleksandr Usoltsev Garf**'ın (1901-1970) çektiği **Yemin** (*Qasam*, 1937) filmidir. **Nabi Ganiyev**'in 1933'de çekilmiş olan **Ramazan** filmi Özbek Türklerinin çiftçilik hayatı, ekonomisi ve Orta Asya'da din, örf ve adetleri ile ilgilidir. Yönetmen **Arnold**

Kordyum'un 1939'da çekilen **Azamat** filmi ise toplumsal meseleleri konu almıştır. Çiftçinin yeni modern hayatını, onların elde ettiği büyük başarıları, insanların değişen psikolojisini ve halkın geleneklerini perdeye getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasındaki Özbekistan sinemasına bakıldığında ana konu savaş olmuştur. Örneğin yönetmen **Nabi Ganiyev**'in dönemi konu alan **Biz Yeneriz** (1940) filminde köy hayatının nasıl mutlu ve barış içinde geçtiği ve sonrasında ise savaşın başladığı haberiyle birlikte annelerin oğullarını cepheye uğurlaması gösterilmiştir. Filmde içerik olarak birlik ve beraberlik gücüyle cepheye galip gelinebileceği fikri ifade edilmiştir (Askarova, 2015: 33).

1950'li yıllardan itibaren Özbek sineması hızlı bir şekilde gelişme göstermiş ve film sayısı artmıştır. Öyle ki 1953 yılında bir uzun metrajlı film çekilirken, 1954 yılında iki film, 1956 yılında ise dört uzun metrajlı film çekilmiştir. İlerleyen zamanda bu sayılar daha da artmıştır.

1960'lı yılların sinema gelişiminde ana eğilim, insanın iç dünyasına olan ilgi olmuştur. Eğilimin temeli sinemanın edebiyatla kurduğu ilişkiyle alakalıdır. Bu yıllarda çekilen çoğu film, konu olarak emek ve işçi sınıfını ele almıştır. O zamanlardaki Özbek kültürünü en güzel şekilde yansıtan, **Şurhat Abbasov**'un **Bütün Mahalle Bunu Konuşuyor** (*Mahallada Duv-Duv Gap*, 1960) adlı filmi çok ün kazanmıştır.

Bütün Mahalle Bunu Konuşuyor

Filmde Taşkent'in bir köyünde gerçekleşen ilginç olaylar anlatılır. Liseyi yeni bitiren Sayyora isimli kızın ailesinin, komşuları olan Umar'ın ailesinin ve diğer bir komşuları olan Mehrihon'un hayatı anlatılır. Mehrihon yaşlı biridir. Oğlu Azimcan Moskova'da üniversiteyi bitirmek üzere iken oğluna eş aramaya başlar. Komşusu

Sayyora'yı gelin kılmayı düşünür. Umar'ın annesi de Sayyora'yı gelin kılmak ister. Umar ise Umida isimli başka bir kıza aşıktır. Ortalık karışır. Umar'ın annesi büyük bir düğün yapar. Bütün mahalleyi davet eder. Umar annesinin tercihiyle komşusunun kızıyla evlenmek zorunda kalır. Damat düğüne yalnız gelir, gelini sorduklarında ise kaçtığını söyler. Annesi çok mahcup olur. Düğüne o kadar masraf yapmışken çabası boşuna gitsin istemez. Kızın anne babasına 'Gelinimi hemen bulun.' diye baskı yapar. Gelinin anne babası da bu durumda bir şey yapamazlar. Sonra 'Hemen başka bir kız bul.' der oğluna. Umar da bu sözü bekler zaten. Düğüne onun sevgilisi de gelmiştir. Annesine sevdiği kıızı işaret ederek 'O kızla evlenmek istiyorum.' der. Aslında bu Umar'ın komşu kıızı ve arkadaşlarıyla uygulamış olduğu bir oyundur. Umar'ın başka kıızı sevdiğini bilen komşu kıızı senaryoyu kabul eder. Sonunda Umar sevdiği kıızı ile evlenir. Bütün mahalle bunu konuşur. Düğünde şarkılar söylenir, milli çalgılar çalınır, düğün çok eğlenceli geçer.

Bütün Mahalle Bunu Konuşuyor

Eskiden Türk kültüründe gelini seçmek validelerin işiydi. Daha doğrusu evlenecek erkeğin annesi gelinini seçerdi. Bu filmde Türklerin evlenirken annenin rızasının olmazsa olmaz olduğu, aşık olunsa bile validelerin rızası olmadan evlenmemenin kültürlerinin bir parçası olduğu gösterilir.

Özbek sinemasının tarihinde şiirsel sinemayla ilk olarak ilgilenen yönetmen **Ali Hamraev**'in *Yar Yar* (*Yor-Yor*, 1964) filminde de Özbek Türklerin düğünündeki örf-adetleri, o yıllardaki Özbek halkının hayatını görebiliriz. Ayrıca filmin bir sahnesinde sanatçıların konserinde dans gösterisi olup, gösteride dans eden kıızı

izleyerek Özbek kızlarının dansının bir parçasını izlemiş ve milli kıyafetlerini görmüş oluruz. Yine **Ali Hamraev**'in 1966'da beyaz perdeye çıkmış olan **Beyaz Beyaz Leylekler** (*Oppoq Laylaklar*) filmi de Özbek halkının hayatını, gelenek ve göreneklerini ele almış; kendine özgü bir drama kurulmuştur.

Yar Yar (1964)

Yuldaş Agzamov tarafından yönetilen **Geçen Günler** (*Ötgen Künler*, 1969) adlı filmde uyarlaması yapılan romana bağlı kalınmış; halkın yaşamı, psikolojisi ve yönetmenin feodal toplumu iyi bilmesi perdeye yansıtılmıştır. Kaynak romanın yazarı **Abdulla Kadiri**'nin eserinde Rus işgali öncesinde Türkistan'ın sosyal durumunu, hanlıkların ve feodallerin adaletsiz yönetimlerini, yaklaşan Rus işgali tehlikesini ortaya koymuştur. **Geçen Günler** Özbekistan için yalnız bir film değildir, Özbek tarihinin de ilk romanıdır. (Aksarova, 2015: 56)

Filmin ana mesajı kültürü yansıtmak değildir. Ancak öyle olsa da o dönemdeki düğünlerin bazı önemli örf-adetlerini filmin karelerinden görebiliriz. Filmde o dönemdeki Türkistanlıların kıyafetlerinin birkaç türü gözükmektedir. Evlenmekte olan iki gence dua ettiklerini, mutluluk dilediklerini, düğündeki kızların dans ettiğini, müzik çalgı aletlerinden doira, rubab, surnay, karnay ve dutorun şanlı sesini dinleyebiliriz.

Gelin kendi evinden çıkarken düğün sahipleri misafirler için şekerleri saçar. Bu Orta Asya'da yaygın olan bir örf-adettir. Filmin başka bir kısmında ise kukla oyunu gösterisiyle karşılaşırız. Daha başka bir kısmında misafirperverliğin bir misalini görürüz. Evlenen damada ailedeki bazı sebeplerden dolayı eşi küser. Anlaşılmayan olayları anlatmak için kaynatasının evine, eşine gelir. Kaynatası da onun suçlu olduğunu iddia ederek evine kabul etmez. Çünkü onun yerine başka birisi eşine talak mektubunu yazmıştır. O olaydan damadın haberi bile yoktur. O sokakta kalırken kaynatasının komşusu onu tanımasa bile evine çağırır ve misafir eder.

Özbek filmleri bu dönemde hız ve hareket kazanmıştır; gerek yapım ve çekim teknikleri olarak belli bir kalite düzeyine ulaşmış; gerekse görsel ve estetik açıdan gelişmeler kaydetmiştir. Temaları işlemek farklı ve esnek bir hale gelmiştir.

Prof. Tofik İsmailov konuyla ilgili olarak, Özbek sinema sanatının zirveye ulaştığı dönemin 1970-1980 yılları olduğunu belirtmiştir. Bu yıllar Özbek sinema sanatçılarının yükseliş devridir. Sovyet Özbekistan'ı sinema sanatının yenilenme süreci 1970'li yılların başlarında hızlanmıştır. Bu süreç, Özbek sinemasının rönesansı olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde ağırlıklı olarak güncel sorunlara yer verilmiştir (Askarova, 2015: 42).

Usta yönetmen **Yuldaş Agzamov** döneme uygun filmler üretmiştir: Örneğin **Babanın Vasiyeti** (*Otaning Vasiyati*, 1979) filminde, kırsal yöre tema olarak işlenmiştir. Milli sinemacıların 1960'lı yıllardan beri süregetirdikleri köy ve kırsala yönelim meselesi içinde, tarlada çalışanların hasat elde etme mücadeleleri, yaşam karakteristikleri ve ruh dünyaları gibi ince ayrıntılar ele alınmıştır (Askarova, 2015: 61).

Edward Hochaturov - *Toylar Muborak* filminin yönetmeni

Edvard Hochaturov'un *Kutlu Dügün* (*Toylar Muborak*, 1978) filminde de Özbek Türklerinin kültürünün yansıtıldığını görürüz. Film bir komedidir. Dügün milli çalgıların sesleri ile eğlenceli oyunlarla, 'yar-yar' türküleri ile doludur. Filmde o yıllardaki Özbek halkının hayatını, giyiniş tarzını görürüz. Dügündeki bazı örf-adetlerin öncesinden daha modern, Rus kültürüne daha yatkın olduğu görülür.

Toylar Muborak

Türkistanlılar'da gelin yeni geldiğinde evdeki kaynatasına, kayınvalidesine, kocasının ağabeylerine ve eve gelen misafirlere eğilerek, ellerini göğsüne koyarak selam verir. Bu gelinin saygı selamıdır. Ayrıca yeni gelinin görevleri de vardır. Bunlar herkesten önce kalkması, güneş doğmadan avlu ve sokağı süpürmesi ve bunun gibi bazı adetlerdir.

Bu örf-adet 1980'li yıllarda çekilen, yönetmen **Melis Abzalov**'un *Gelinler Ayaklanması* (*Kelinlar Qo'zg'oloni*, 1985) filminde yansıtılmaktadır. Film bu örf-adetleri çiğneyen küçük gelin ve ona özenip ona eşlik eden altı elti hakkında olup komedi ve drama tarzında çekilmiştir. Filmin ana mesajı da kaynana evin bereketidir, onuz çok kişili ailede düzen tutturmak güçtür anlayışından beslenir.

Gelinler Ayaklanması

Gelinler Ayaklanması

1980'li yıllar sürecinde, Uzbekfilm stüdyosunda kırka yakın uzun metrajlı film çekilmiş olduğu görülmektedir (Askarova, 2015: 63).

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla bütün birlik cumhuriyetlerinde çok yönlü bir yıkım gerçekleşmiş, bu yıkım devletlerin özellikle ekonomik açıdan çöküşüne neden olmuştur. Elbette devleti etkileyen her tür koşul ve değişim sinema sanatını da etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, 'Mosfilm' stüdyosu Sovyet döneminde yaptığı filmler kadar iyi bir çalışma süreci yaşayamamıştır (Aktaran Askarova, 2015: 65).

Prof. Tofik İsmailov *Türk Cumhuriyetleri Sinema Tarihi* kitabında, Özbekistan bağımsızlığını aldıktan sonra, Uzbekfilm'in teknik imkanlarından ve tecrübesinden yararlanarak 'Yıldız', 'İnsan', 'Kino Aktör', 'İman', 'İrsfilm', 'Novda', 'Şod', 'Mardona', 'Fayzifilm', 'Namuna', 'Ebdu', 'Stüdyo-5', 'Mimar' gibi mikro stüdyolar kurulduğunu belirtir. (Aksarova, 2015: 66)

Sinema yapımcılığının Özbekistan'da 1990'lı yıllarda yeniden başlaması, bütün Sovyet sonrası ülkelerini etkileyen ekonomik kriz nedeniyle çok kolay olmamıştır. Ancak 90'ların ortasında milli sinemanın durumu devletin desteği sayesinde düzelmeye başlamıştır. Dönemde özellikle sanatta sosyalist gerçekçilikten kopuş sinemada da karşılığını bulmuştur. Eski ideolojik şemalara alternatif arayışlar başlamış, yeni film çalışmaları yapılmıştır. Dönemin bir diğer önemli gelişmesi, film yapımcılarının yaratıcılıklarını ifade etmedeki katı kuralların kaldırılması, film yazarlarına vizyon alanını genişletme özgürlüğü tanınması, filmlere yönelik esnek bir dil seçme ve kullanma hakkı verilmesi olmuştur.

İsamat Ergashev (d. 1945)

İlk başta keskin olan sosyal ivme zamanla giderek kaybolmuştur. Daha çok tarihsel ve biyografik filmler üretilmiştir. Bunların içinde **Bako Sadıkov**'un 1995 senesinde çektiği *İmam Al-Buhari* filmi, **İsamat Ergashev** ve **Bako Sadıkov**'un 1996'da çektiği *Büyük Emir Timur* filmlerini saymak mümkündür (Askarova, 2015: 68).

Melis Abzalov (18.11.1938 - 25.10.2016) - *Çııldık* filmi yönetmeni

Özbek Türklerinin düğün törenlerini, örf-adetlerini en iyi yansıtan filmlerden biri de yönetmenliğini **Melis Abzalov**'un yaptığı *Çııldık* (1999) filmidir ve Vatan stüdyosu tarafından gerçekleştirilmiştir. Filmde Temirbek ile Madinabonu'nun düğünündeki ilginç öyküler anlatılır. Filmde bir baba bir zamanlar verdiği

yemininden dolayı kızını otuz yaşındaki bir delikanlıya vermeye mecbur kalır. Genç kız Madinabonu on yedi yaşında olup babasının zoruyla hiç görmediği Temirbek ile evlenmek zorunda kalır. Temirbek de Madinabonu'yu ilk kez düğünde görür ve görür görmez aşık olur. Bu aradaki yaş farkı Madinabonu'yu korkutur. Genç gelin hemen düğünün ardından damada onu sevmediğini ve ondan ayrılmak istediğini söyler, '*İzin ver, evime gideyim.*' der. Özbek örf-adetlerinde kocasından boşanmak için bile kocadan izin istenmektedir. Bu adet son 10 yıla kadar devam edip gelmekteydi, şimdi de bazı ailelerde ve bazı yörelerde bu gelenek sürmekte. Böylece film iki gencin maceralı hikayesi ile başlar.

Çııldık

Film çekiminde, düğün öncesi ve sonrasındaki uygulanan örf-adetlerin hepsi birer birer yansıtılıp Özbek düğünü hakkında bilgilendirici film haline dönüşmüştür. Bu filmdeki maceralar, olaylar ve olayların gelişimi gelenek göreneklere bağlı Özbek beylerinin verdiği sözü tutmasını (sözün *onur* olduğu), babanın sözünün evde ne kadar geçerli olduğunu ve Özbek kadınının ailedeki yerini ve eşine sadık olduğunu anlatıyor, sıradan insanların karakterini yansıtıyor.

Düğünün ertesi gün 'gelin yüz açtı' adeti vardır. Ona göre gelinin annesi, hanımlardan oluşan arkadaşları, akrabalarından ibaret 10-15 kişi öğle vakitlerine

doğru misafirliğe gelir. Ziyafet verilirken gelin artık öz annesiyle bir gelin olarak gürüşmeye, göşelik çııldıktan çıkar ve yüzünü açıp herkese selam verir. İşte bu ayine 'yüz açma' denmektedir (Osmonova, 2015: 116).

Özbek düğününde kız evinde nikah kıyıldıktan sonra, damat ile gelin evden çıkmak üzere iken kızın anne babası genelde şu duayı yapar: 'Yavrum, gittiğın yerde aziz ol, taş gibi kal, gözün yaş görmesin, verdiğim tuzuma razıyım, haydi mutlu ol!' (Osmonova, 2015: 114)

Yolkin Toychiev - (d. 1977) - *Kar Koynunda Lale*

Özbek Türklerinin kültürünü yansıtan önemli filmlerden biri de *Kar Koynunda Lale* (*Qor Qo'ynida Lola*, 2003) isimli filmidir. Yönetmenliğini **Ayub Shahobiddinov** ve **Yolkin Toychiyev**'in yaptığı film, **Abdulhamid Çolpon**'un yazdığı aynı adlı hikayeden uyarlanmıştır. Film, 1923'lerdeTürkistan'da yaşayan bir ailenin geçirdiği günleri anlatır. Kültür olarak o dönemdeki yaşamı, halkın giydiği kıyafetleri, düğündeki örf-adetleri bu filmde de görmek mümkündür.

Ayub Shahobiddinov - (d. 1977 -) - *Kar Koynunda Lale*

Yönetmen **Adolat Kimsanova**'nın 2005'te vizyona giren *Nereye Yol Aldın* (*Yol Bo'sin*, 2005) filmi de Türk kültür değerlerini çok iyi yansıtmaktadır. Orta Asya Türklerinde eğer çocuğun saçının bazı kısmı diğerlerinden uzun ise ona 'kutsal saç' denir ve o saçı ahlakı doğru dürüst olan erkeğe kestirirler. Kesilmeden önce ise saçı kesilecek çocuğun etrafından koyunu döndürür, sonra onu keserler. Çocuğun kesilmiş saçını ise saklarlar. Filmin ilerideki kısmında Türklerin en önemli düğünlerinden biri olan sünnet düğünü de yansıtılmaktadır. Bu, köydeki bir çocuğun sünnet düğünü olur. Milli çalgılar eşliğinde büyük şölen yapılır, ziyafetler verilir. Özbek Türklerinde çocuğu sünnet olunca, annesi sünneti kolay olsun diye elini hamur teknesine batırır. Sünnetten sonra çocuğun üzerine doppi (erkek takkesi) konur, böylece çocuğun erkek-yiğit-mert olacağına inanılır. Sünnet olan çocuğu tebrik ederler ve ona para ve hediyeler verirler.

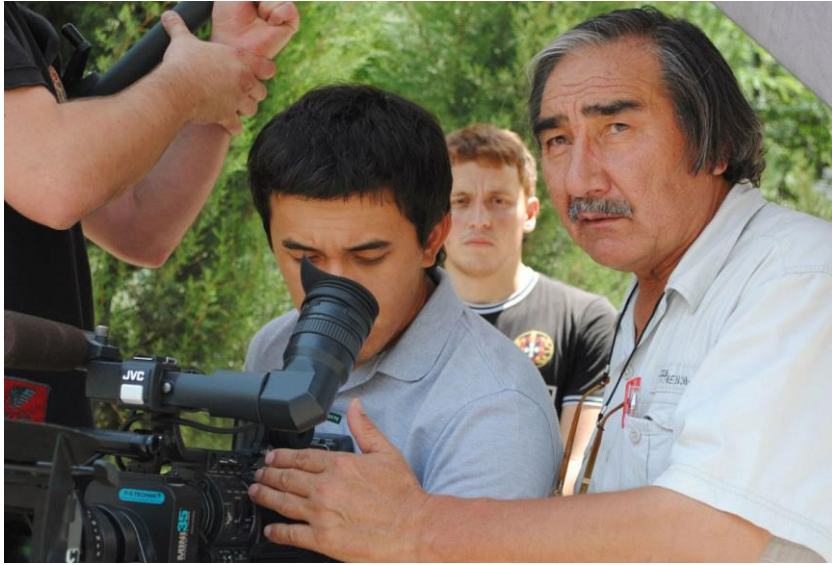
Özbek Türklerinde gelin hamile olduğunu söylemek için canının bir şeyler çektiğini ifade eder. Gelin canının yiyecek çektiğini söylüyorsa, onun bu sözlerinden hamile olduğu anlaşılır. Film aşerme denilen bu duruma da yer verir. Film müzikal türünün özelliklerini de kullanır. Filmde Özbek Türklerine ait olan örf-adetler zengin bir şekilde yansıtılmaktadır.

Çadır

Genç yönetmen **Ayub Shahobiddinov**'un 2006 yılında çekilen **Utov** filminde insanlara tanıdık gelen bir karakter yaratılmış ve gündelik hayatta yaşananlar perdeye taşınmıştır. Dünyada olan bitenlerden habersiz ücra bir köyde yaşayan kahramanın, modern dünyaya kapalı bir şekilde hayatını sürdürdüğü anlatılmıştır. Sovyetler Birliği'nin, dedesinin ve babasının hayatını alt-üst ettiği, sonrasında da hayatın darbesini yediği, eşini doğum esnasında kaybettiği ve hayatta oğlula yapayalnız kaldığı gösterilmiştir. Kahraman, oğlunun eğitim ve terbiyesini kendisi üstlenmiştir. Oğlu büyüüp askere gidene kadar onu da kendisi gibi dünyadan ve insanlardan uzak tutmaya çalışmıştır. Ancak oğlunun askerden dönüşüyle her şeyin değiştiğini fark eder.

Çadır anlamına gelen **Utov**, hayatını yaylada geçiren, eşi hamile iken vefat etmiş bir baba hakkındadır. Filmin % 90'ı yaylada çekilmiştir. Sürekli boz evin (çadır) etrafındaki günlük rutin yansıtılır. Fon müziğinde çoğunlukla ağaç ağız kopuz ve dombra gibi milli çalgılar kullanılır. Genel olarak baktığımızda, Türklerin göçebe hayatı, hükümet ile halkın, baba ile oğulun ilişkisi işlenmiştir.

Hamidulla Hasanov (d. 1950) - **Çoban** filminin yönetmeni

Senaryosunu **Gafur Shermuhammad**'ın yazdığı ve yönetmenliğini **Hamidulla Hasanov**'un üstlendiği **Çoban** (*Chopon*, 2007) filminde Taşmurat isimli çobanın hayatı anlatılır. Onun yanı sıra Özbekistan'ın muhteşem tabiatı ve yayladaki çobanların hayatı yansıtılmıştır. Filmde Kökbörü oyunundaki pehlivan

kökbörücüleri ve külük (çevik, hızlı) atları görürüz.³ Kökbörücü pehlivanların at oyunlarını öğrenmesi, Kökbörü at oyununda herkesin galip çıkmaya çaba göstermesi anlatılır. Onun yanı sıra aşk, namus, yiğitlik ve mertlik konuları da ele alınmıştır.

Türklerde bebek doğmadan önce onun için bir şeylerin satın alınmaması gerektiği hakkında batıl inanç vardır. Bu batıl inanç, **Bahram Yaqubov** ve **Hatam Hamroev** tarafından yönetilen *Süper Gelin* (*Super Kelinchak*, 2008) filminde işlenmiştir. Sardor isimli bir erkek evlenir. Bir sene geçtikten sonra eşi hamile olmayınca ona bir hediye vermek ister ve bir gün evine beşik getirip sürpriz yapar. Oğulun annesi onu öğrenince 'Ya oğlum sen bebek doğmadan beşik satın alınmadığını bilmiyor muydun?' diye çıkışır. Özbek düğününü, oradaki örf adetleri, eğlenceli milli şarkıları bu filmde de görebiliriz.

Son yıllarda Özbekistan sinemasında çoğunlukla aile yaşamı, aşk hikayeleri konu alınmaktadır. Tarihi temalarda, farklı konularda ise yok denilecek kadar az üretim yapılmakta olsa da son zamanlarda tarihi filmler yapımında projeler imzalanmaktadır. Bunun en büyük örneği de Ağustos 2018'de vizyona giren *İslomxo'ja* filmidir. Bu film devlet garantisi temelinde / girişimiyle, Ezgufilm stüdyosunda, genç film yönetmeni **Jahongir Ahmedov** tarafından yapılmıştır. **Ahmedov** Ozodlik'e verdiği röportajında, filmin Hive Hanı **Muhammad Rahimxon z'nın** (1863-1910) ölümünden sonra kriz içinde olan ülkede ekonomik ve siyasi reform gerçekleştiren başvezir **İslamxo'ja** (Said İbrahim Haceoğlu Said İslamhace) (1872-1913) ve ona karşı çıkan reform karşıtı **Matvafo Bakkolov** arasındaki çatışmayı anlattığını söyler (ozodlik.org, 04.04.2018). Filmin senaryosu **Jo'rabek Ro'zmetov** tarafından gerçek tarih esasında yazılmıştır. Film çekimleri Hiva, Taşkent, Moskova ve St. Petersburg'da gerçekleşmiştir. (Daryo.uz, 21.01.2018)

Özbekistan'ın 2000 yılı sonrası sinema istatistikleri nicel bir büyümeyi göstermektedir. Bağımsız film yapım şirketleri, vizyona giren filmler ve film üretim sayıları giderek artmaktadır. Ancak çekilen filmlerin estetik ve sinematografik değerinin arttığı şüphelidir. Film konu ve temaları çeşitlenmemekte, tarihi ve

---

³ Orta Asya Türklerinin, Kırgızların yanı sıra başta Kazaklar ve Özbekler olmak üzere Asya'daki pek çok halkın vazgeçilmez at oyunlarından biri 'Kökbörü'dür. Özbek Türklerinde 'Köpkari', Kazaklarda 'Kökpar', Kırgızlarda 'Kökbörü' diye adlandırılıyor. Oyunu oynayanlara ise 'Kökbörücü' denilmekte. Nesilden nesile miras olarak aktarılan bu at oyunu, Orta Asya Türklerinin en çok rağbet ettiği ve heyecan duyduğu oyunlarından. Günümüzde Kökbörü at oyunu hala bütün canlılığıyla yaşatılmaktadır.

kültürel konular sınırlı biçimde işlenmektedir. Benzer olayların sıklıkla konu edilmesi, sanatsal yaratıcılığın önünde engel oluşturmaktadır.

Prof. Tofik İsmailov'un *Türk Cumhuriyetleri Sinema Tarihi* kitabında bu konuyla ilgili bazı görüşleri bulunmaktadır: "...Günümüzde, yılda iki-üç uzun metrajlı ve birkaç belgesel filmin yanı sıra televizyon programı için diziler üreten ve **Kamil Yarmatov**'un adını taşıyan Uzbekfilm stüdyosunun sanatçıları, özgürlük kazanmış Özbekistan Cumhuriyeti'nin yarınını düşünüp, bu aşkla çalışıp ve üretmektedirler. Uzbekfilm stüdyosunun imkanlarından yararlanan küçük kuruluşlar, onun şemsiyesi altında durmaktan vazgeçip Uzbekfilm adı altında birleşmelidirler." (İsmailov, 2001: 104).

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz Özbek sineması bağımsızlık öncesi sinemayla karşılaştırılırsa, en güzel ve başarılı Özbek filmlerinin Sovyetler döneminde çekildiği görülmektedir. Günümüzdeki yapım ve üretim kapasitesinin daha fazla olmasına rağmen, başarılı film sayısının bununla orantılı olmadığı düşünülmektedir. Bu durumun nedenlerini, bütçe yetersizliklerinin yanı sıra senaryo yazarı, yönetmen, görüntü yönetmeni, oyuncu vs. başta olmak üzere yeterince deneyimli ve güçlü yapım ekiplerinin bulunmamasıyla açıklamak mümkündür.

İçerik analizini yaptığımız 14 filmde Türkistan'ın kültür değerlerinden en çok düğünlerdeki adetlerin sinemaya yansıtıldığı görülmüştür. Filmlerin aslında izleyiciye verdiği ana mesajları farklı olsa da ve ana amaçları kültürü yansıtmak olmamasına rağmen seçtiğimiz filmlerde genel olarak Türkistan'ın kültür değerleri görülebilmektedir. Filmlere dönemselsel olarak bakıldığında, Türkistan'ın kültür değerlerinin son yıllara doğru daha modernleşme⁴ eğilimli olduğu fark edilmektedir. Genel olarak vizyona girmiş olan filmlere bakıldığında, günümüz Özbekistan sinemasında tarihi ve belgesel filmlerin az olduğu görülmektedir. Bunun ana nedeni maddi imkanların çok sınırlı olmasıdır.

Türkistan'ın ortak kültür değerlerinin Özbekistan sinemasında daha iyi yansıtılması için şunlar yapılabilir:

---

⁴ Modernleşme, bilimsel buluşların, teknolojik yeniliklerin, sanayideki ilerlemelerin, nüfus hareketlerinin, kentleşmenin, ulus devletlerin kurulmasının, kitlesel siyasal hareketlerin yol açtığı çeşitli sosyo-ekonomik değişikliklerin birliğidir (Sarup, 2017: 187).

- Bu çalışma esnasında Özbekistan sineması ile ilgili Türkçe kaynağın çok kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu bakımdan Türkiye’de bu konuyu farklı yönleri ile ele alan akademik çalışmaların yapılması teşvik edilebilir.
- Türk kültür değerlerini yaymak ve korumak amacıyla Özbekistan’daki yönetmenler arasında film festivalleri ve yarışmaları yapılabilir.
- Diğer Türk Cumhuriyetlerinde üretilen ve Türk kültürünü ve tarihini yansıtan filmlerin tercüme edilerek yayınlanması sağlanabilir.
- Ülkedeki Kültür Bakanlığı milli sinemayı maddi ve manevi olarak desteklemelidir.
- Türk kültür değerlerini yansıtan senaryo ve filmler, diğer konulardaki senaryo ve filmlerin önünde tutulmalıdır.
- Üniversitelerin iletişim fakültelerinde radyo, televizyon, sinema bölümleri açılmalıdır.
- Gerçekliğin imajlara dönüşümü olan sinemada milli kültür değerlerini tanıtan eserler desteklenmelidir.

Kaynakça

- Akyıl, L. (2017) “Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetimi Aracı Olarak Propaganda Sineması”, *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, Cilt 2, Sayı 2.
- Alagöz, Ç (2012) “Sovyetlerde Propaganda Aracı Olarak Sinema”, *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan 2012, Bildiriler Kitabı*, Editör Hasret Çomak, s.239-249, Kocaeli.
- Askarova, A. (2015) *Sovyet Döneminden Bağımsızlığa Geçişte Özbek Sineması*. Yüksek Lisans Tezi.
- Çeltikçi, Orhan (2009) “Özbekistan Türkleri Halk Kültürü”, Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Güngör, A. (2006) Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözcükler Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*.
- İsmailov, T. (2001) *Türk Cumhuriyetleri Sinema Tarihi*. Türk Güzel Sanatlar Vakfı, İstanbul.
- Nuyan, E. (2010) *Düşünsel aktarma aracı olarak sinema*. Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi (Cilt 3).
- Osmonova, O. (2015) “Özbek Düşünündeki Örf-Adetler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 20, s.111-117
- Sarı, İ. (2017) *Tarihinde İlk Uygarlıklar*. Antalya: Net Medya Yayıncılık.
- Sarup, M. (2017) *Post Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Ankara: Pharmakon Yayınları
- Tarix.uz/ Sovchilar va Sovchilik Odobi (Gelin İsteme adeti) ([link](#) , Erişim Tarihi: 20.07.2018)
- Abdulla Iskandar / Ozodlik (04.04.2018) – Islohotlariuchunqatqlilingantaraqqiyparvar Boshvazir Islomxo’ja haqida film olinmoqda ([link](#) , Erişim Tarihi: 23.07.2018)
- Daryo.uz (21.01.2018) – Rejissor Jahongir Ahmedov Islomxo’ja haqida tarixiy film suratga oladi ([link](#) , Erişim Tarihi: 23.07.2018)